

BO'LAJAK TARBIYACHILARDA KASBIY-PEDAGOGIK JAVOBGARLIKNI REFLEKSIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Maxramova Gulchexra Maxsudbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21308920>

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy-pedagogik javobgarlikni refleksiv ta'lim texnologiyalari asosida rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari hamda pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Refleksiv yondashuvning bo'lajak mutaxassis shaxsida kasbiy o'zini anglash, pedagogik faoliyatni tanqidiy tahlil qilish, mas'uliyatli qaror qabul qilish va kasbiy kompetensiyalarni izchil takomillashtirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, refleksiv ta'lim texnologiyalarini oliy ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali talabalarning kasbiy-pedagogik javobgarligini rivojlantirishning samarali mexanizmlari hamda pedagogik shart-sharoitlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari refleksiv ta'lim texnologiyalaridan tizimli foydalanish bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy mas'uliyati, mustaqil fikrlashi, o'z-o'zini baholashi va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: bo'lajak tarbiyachi, kasbiy-pedagogik javobgarlik, refleksiya, refleksiv ta'lim, refleksiv texnologiyalar, kasbiy kompetentlik, pedagogik refleksiya, o'z-o'zini baholash, tanqidiy fikrlash, pedagogik faoliyat.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретико-методологические основы развития профессионально-педагогической ответственности будущих воспитателей на основе рефлексивных образовательных технологий. Раскрывается значение рефлексивного подхода в формировании профессионального самосознания, способности к критическому анализу педагогической деятельности, принятию ответственных профессиональных решений и совершенствованию профессиональных компетенций. Обоснованы педагогические условия и эффективные механизмы интеграции рефлексивных образовательных технологий в систему подготовки будущих воспитателей. Полученные результаты свидетельствуют о том, что систематическое использование рефлексивных технологий способствует развитию профессиональной ответственности, навыков самооценки, самостоятельного мышления и повышению эффективности профессионально-педагогической деятельности будущих специалистов.

Ключевые слова: будущий воспитатель, профессионально-педагогическая ответственность, рефлексия, рефлексивное обучение, рефлексивные технологии, профессиональная компетентность, педагогическая рефлексия, самооценка, критическое мышление, педагогическая деятельность.

Annotation: This article examines the theoretical and methodological foundations for developing the professional and pedagogical responsibility of future preschool teachers through reflective educational technologies. The study highlights the role of reflective approaches in fostering professional self-awareness, critical analysis of pedagogical practice, responsible decision-making, and the continuous improvement of professional competencies. It also substantiates the pedagogical conditions and effective mechanisms for integrating reflective educational technologies into higher education curricula aimed at preparing future preschool teachers. The findings indicate

that the systematic implementation of reflective educational technologies significantly contributes to strengthening professional responsibility, self-assessment skills, independent thinking, and the overall effectiveness of future pedagogical practice.

Keywords: future preschool teacher, professional and pedagogical responsibility, reflection, reflective learning, reflective educational technologies, professional competence, pedagogical reflection, self-assessment, critical thinking, pedagogical practice.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog kadrlarni tayyorlash sifatiga yangi talablarni qo'yimoqda. Xususan, maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yurituvchi bo'lajak tarbiyachilarning nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarga, balki yuksak kasbiy-pedagogik javobgarlik, mustaqil fikrlash, o'z faoliyatini tahlil qilish hamda uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyor bo'lishi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki tarbiyachining kasbiy-pedagogik javobgarligi ta'lim-tarbiya jarayonining sifati, tarbiyalanuvchilarning har tomonlama rivojlanishi hamda ta'lim muassasasining pedagogik samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Globallashtirish, raqamli transformatsiya va innovatsion pedagogik yondashuvlarning jadal rivojlanishi oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash mazmunini takomillashtirishni talab etmoqda. Mazkur jarayonda reflektiv ta'lim texnologiyalari alohida ahamiyat kasb etadi. Reflektiv yondashuv talabaning o'z kasbiy faoliyatini anglash, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, mavjud muammolarni ilmiy asosda baholash, xatolarini aniqlash hamda ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini yaratadi. Natijada bo'lajak mutaxassisda kasbiy mas'uliyat, pedagogik tafakkur, o'z-o'zini nazorat qilish va o'zini rivojlantirish kompetensiyalari izchil shakllanadi. Kasbiy-pedagogik javobgarlikni rivojlantirish bugungi kunda pedagogik ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv va reflektiv pedagogika tamoyillari bilan uzviy bog'liqdir. Reflektiv ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan integratsiyalash, pedagogik qarorlar qabul qilishda mas'uliyatni his etish, kasbiy qadriyatlarni anglash hamda pedagogik faoliyat natijalarini tanqidiy baholashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy-pedagogik javobgarlikni reflektiv ta'lim texnologiyalari asosida rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini aniqlash, mazkur jarayonning pedagogik shart-sharoitlari va samarali mexanizmlarini ishlab chiqish hamda ularni oliy ta'lim amaliyotiga tatbiq etish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy-pedagogik javobgarlikni reflektiv ta'lim texnologiyalari asosida rivojlantirishning nazariy asoslarini yoritish, ushbu jarayonning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish hamda uning samaradorligini ta'minlovchi metodik yondashuvlarni asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Kasbiy-pedagogik javobgarlikni rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va kasbiy ta'lim nazariyasining muhim ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur tushuncha pedagog shaxsining kasbiy burchni anglash, ta'lim-tarbiya jarayonida axloqiy me'yorlarga rioya qilish, qabul qilinayotgan pedagogik qarorlarning oqibatlarini oldindan baholash hamda o'z faoliyati natijalari uchun mas'uliyatni zimmasiga olish kabi sifatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Refleksiya fenomenining ilmiy-nazariy asoslari psixologiya va pedagogika fanlarida keng o'rganilgan. Refleksiyaning falsafiy va psixologik mohiyati shaxsning o'z faoliyati, fikrlashi va xatti-harakatlarini anglash hamda ularni tahlil qilish jarayoni sifatida izohlanadi. Pedagogik refleksiya esa bo'lajak pedagogning kasbiy faoliyatini baholash, mavjud

tajribani qayta ko'rib chiqish va kasbiy rivojlanish istiqbollarini belgilashning muhim omili sifatida e'tirof etiladi. Xorijiy tadqiqotlarda refleksiv ta'lim konsepsiyasi pedagoglarni tayyorlashning samarali modeli sifatida talqin etiladi. Xususan, D. Schön refleksiv amaliyot nazariyasida pedagogning kasbiy faoliyat davomida yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarni tahlil qilish va ularga ijodiy yondashish qobiliyati refleksiv fikrlash orqali rivojlanishini asoslaydi. J. Dewey esa refleksiv fikrlashni tajriba va ilmiy izlanish o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlovchi intellektual jarayon sifatida tavsiflaydi. D. Kolbning tajribaviy ta'lim modeli refleksiya orqali bilimlarning amaliyot bilan uyg'unlashishini ta'minlashini ko'rsatadi. Pedagogik kompetentlik va kasbiy mas'uliyatning o'zaro bog'liqligi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda refleksiv yondashuv bo'lajak pedagoglarning kasbiy o'sishida muhim pedagogik mexanizm sifatida baholanadi. Tadqiqotchilar refleksiv faoliyat talabalarda o'z-o'zini baholash, mustaqil qaror qabul qilish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va kasbiy o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishini ta'kidlaydilar. O'zbek olimlari tomonidan ham pedagog shaxsini kasbiy jihatdan tayyorlash, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahoratni rivojlantirish masalalari keng tadqiq etilgan. Mazkur ishlarda bo'lajak pedagogning kasbiy kompetentligini shakllantirish, pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish hamda ta'lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etishning nazariy va metodik asoslari ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim yo'nalishida bo'lajak tarbiyachilarning aynan kasbiy-pedagogik javobgarligini refleksiv ta'lim texnologiyalari asosida rivojlantirishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar soni nisbatan kamligi mazkur mavzuning dolzarbligini yanada oshiradi. Ilmiy manbalar tahlili refleksiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanish talabalarning kasbiy qadriyatlari, pedagogik tafakkuri, mas'uliyat hissi va kasbiy kompetentligini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatadi. Biroq refleksiv texnologiyalarni maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi mutaxassislarni tayyorlash jarayoniga tizimli integratsiya qilish, ularning kasbiy-pedagogik javobgarligini baholash mezonlari hamda rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari hali ham chuqur ilmiy izlanishlarni talab etadi. Shu sababli ushbu tadqiqot refleksiv ta'lim texnologiyalarining bo'lajak tarbiyachilar kasbiy-pedagogik javobgarligini rivojlantirishdagi imkoniyatlarini ilmiy asoslashga qaratilgan.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy-pedagogik javobgarlikni rivojlantirishda refleksiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanish yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Refleksiv yondashuv talabalarning kasbiy faoliyatga ongli munosabatini shakllantirish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, kasbiy qarorlarning oqibatlarini oldindan baholash hamda o'z faoliyatini tanqidiy baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada ularda kasbiy burchni anglash, pedagogik etikaga rioya qilish va ta'lim-tarbiya jarayonidagi shaxsiy mas'uliyat darajasi sezilarli darajada mustahkamlanadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, refleksiv ta'lim texnologiyalarini o'quv jarayoniga tizimli tatbiq etish talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish imkonini yaratadi. Ayniqsa, refleksiv kundaliklar, pedagogik vaziyatlar tahlili (case-study), portfolio, o'z-o'zini baholash, tengdoshlararo baholash va refleksiv suhbatlar kabi metodlar talabalarning mustaqil fikrlashi, o'z ustida ishlashi hamda kasbiy o'sishga intilishini kuchaytiradi. Ushbu metodlar o'quv jarayonining interfaol va shaxsga yo'naltirilgan xususiyatini kuchaytirib, bo'lajak tarbiyachining faol subyekt sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Kasbiy-pedagogik javobgarlikni rivojlantirish faqat alohida fanlar doirasida emas, balki pedagogik amaliyot, mustaqil ta'lim va tarbiyaviy faoliyat bilan uzviy integratsiyada tashkil etilgandagina yuqori natija beradi. Refleksiv faoliyatning muntazam yo'lga qo'yilishi talabaga o'zining kuchli va

zaif tomonlarini aniqlash, kasbiy kamchiliklarni bartaraf etish hamda individual rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish imkonini beradi. Bu esa uzluksiz kasbiy rivojlanish tamoyillarini amalda ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar refleksiv ta'lim texnologiyalarining samaradorligi ularni qo'llashning pedagogik shart-sharoitlari bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Xususan, refleksiv ta'lim muhitini yaratish, o'qituvchi va talaba o'rtasida konstruktiv muloqotni yo'lga qo'yish, muntazam teskari aloqa (feedback)ni tashkil etish, shuningdek, baholash mezonlarining shaffofligi refleksiv faoliyat samaradorligini oshiruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, refleksiv ta'lim texnologiyalarini bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash tizimiga kompleks ravishda joriy etish ularning kasbiy-pedagogik javobgarligini rivojlantirish, pedagogik kompetentligini takomillashtirish hamda kelgusidagi kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishning muhim pedagogik omili ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi. Mazkur yondashuv maktabgacha ta'lim tizimi uchun raqobatbardosh, mas'uliyatli, refleksiv fikrlaydigan va innovatsion faoliyat olib borishga qodir mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy-pedagogik javobgarlikni refleksiv ta'lim texnologiyalari asosida rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilindi va mazkur jarayonning samaradorligini ta'minlovchi omillar aniqlandi. Olingan natijalar refleksiv yondashuvning bo'lajak pedagog shaxsida kasbiy mas'uliyat, pedagogik tafakkur, mustaqil fikrlash va o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyalarini shakllantirishda muhim o'rin tutishini tasdiqladi. Tahlillar asosida kasbiy-pedagogik javobgarlikni rivojlantirishning quyidagi tarkibiy komponentlari ajratib ko'rsatildi: motivatsion-qadriyatli komponent (kasbiy qadriyatlar va mas'uliyat hissining shakllanishi), kognitiv komponent (kasbiy-pedagogik bilimlarning o'zlashtirilishi), faoliyatli komponent (pedagogik vaziyatlarda mas'uliyatli qaror qabul qilish va amaliy ko'nikmalarni qo'llash) hamda refleksiv-baholash komponenti (o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish). Mazkur komponentlarning o'zaro uyg'unligi bo'lajak tarbiyachining kasbiy shakllanishini ta'minlaydi. Refleksiv ta'lim texnologiyalarini o'quv jarayoniga tizimli joriy etishning pedagogik shartlari ishlab chiqildi. Ular qatoriga refleksiv ta'lim muhitini yaratish, muammoli pedagogik vaziyatlardan foydalanish, refleksiv kundaliklar yuritish, portfolio texnologiyasini qo'llash, o'z-o'zini va o'zaro baholash mexanizmlarini joriy etish, muntazam teskari aloqani tashkil etish hamda pedagogik amaliyotda refleksiv tahlilni yo'lga qo'yish kiritildi. Tadqiqot natijalari refleksiv ta'lim texnologiyalaridan izchil foydalanish bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy-pedagogik javobgarlik darajasini oshirish, kasbiy faoliyatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish, pedagogik muammolarni tahlil qilish va ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, refleksiv yondashuv talabalarning kommunikativ madaniyati, pedagogik etikasi, ijodiy fikrlashi hamda uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorligini mustahkamlashi aniqlandi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari refleksiv ta'lim texnologiyalariga asoslangan pedagogik modelni oliy ta'lim muassasalarining maktabgacha ta'lim yo'nalishida qo'llash bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga sifatli tayyorlash, ularning kasbiy-pedagogik javobgarligini rivojlantirish va ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy-pedagogik javobgarlikni refleksiv ta'lim texnologiyalari asosida rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri ekanligini tasdiqladi. Refleksiv yondashuv talabalarning o'z kasbiy faoliyatini tahlil qilish,

pedagogik qarorlarni asosli qabul qilish, kasbiy qadriyatlarni anglash va o'z-o'zini uzluksiz rivojlantirish kompetensiyalarini shakllantirishda samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida kasbiy-pedagogik javobgarlikning motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli hamda refleksiv-baholash komponentlari o'zaro uzviy bog'liqlikda rivojlanishi zarurligi ilmiy jihatdan asoslandi. Mazkur komponentlarning uyg'un rivojlanishi bo'lajak tarbiyachining kasbiy kompetentligini mustahkamlash, pedagogik etikaga rioya etish, ta'lim-tarbiya jarayonida mas'uliyat bilan faoliyat olib borish hamda innovatsion pedagogik vaziyatlarda samarali qarorlar qabul qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shuningdek, refleksiv kundaliklar, pedagogik vaziyatlar tahlili, portfolio, o'z-o'zini baholash, o'zaro baholash va muntazam teskari aloqa kabi refleksiv ta'lim texnologiyalaridan tizimli foydalanish bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy-pedagogik javobgarligini rivojlantirishning samarali mexanizmlari ekanligi aniqlandi. Ushbu texnologiyalar talabalarning tanqidiy fikrlashini, pedagogik refleksiyasini, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini hamda kasbiy o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytiradi. Tadqiqot natijalari asosida oliy ta'lim muassasalarida maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari bilan ishlash jarayoniga refleksiv ta'lim texnologiyalarini tizimli integratsiya qilish, kasbiy-pedagogik javobgarlikni baholash mezonlarini takomillashtirish hamda refleksiv kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik ta'minotni ishlab chiqish maqsadga muvofiq ekanligi tavsiya etiladi. Kelgusidagi ilmiy izlanishlarda refleksiv ta'lim texnologiyalarining bo'lajak tarbiyachilar kasbiy kompetentligining boshqa tarkibiy qismlariga ta'sirini eksperimental tadqiqotlar asosida baholash, shuningdek, ularni raqamli va aralash ta'lim muhitida qo'llashning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "**Ta'lim to'g'risida**"gi Qonuni. O'RQ-637-son. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "**Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida**"gi Qonuni. O'RQ-595-son. – Toshkent, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. PF-158-son. – Toshkent, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Oliy ta'limning davlat ta'lim standartlari. – Toshkent.
5. Azizxo'jayeva, N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan.
6. Ishmuhamedov, R. J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Muslimov, N. A. Kasbiy kompetentlik va pedagogik faoliyat. – Toshkent.
8. Sayidahmedov, N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent.
9. Tolipov, O'. Q., Usmonboyeva, M. H. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent.
10. Brookfield, S. D. Becoming a Critically Reflective Teacher. (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass, 2017.
11. Dewey, J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. Boston: D.C. Heath and Company, 1933.
12. Kolb, D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.
13. Larrivee, B. Development of a Tool to Assess Teachers' Level of Reflective Practice // Reflective Practice. – 2008. – Vol. 9(3). – P. 341–360.
14. Mezirow, J. Transformative Dimensions of Adult Learning. San Francisco: Jossey-Bass, 1991.

